

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging opbouw

W. Janse, Loosdrecht

De weduwe van Naïn (Luc. 7 : 11-17)

Hoe groot is de liefde van Jezus?

Lucas vertelt van een weduwe die ook nog haar enige kind verliest. Houdt God nog van me? is in zo'n situatie een begrijpelijke vraag. Hoe sterk is de liefde van God? Sterker nog dan de dood, zegt het evangelie. Lucas vertelt: Toen Jezus de vrouw zag „was Hij met haar begaan. Huil maar niet, zei Hij. Hij ging op de draagbaar toe en raakte die aan... Jongeman, zei Hij, ik beveel je: kom overeind. En de dode ging rechtop zitten en begon te spreken, en Jezus gaf hem aan zijn moeder terug. Vrees greep iedereen aan en de mensen begonnen God te eren: Een groot profeet is onder ons opgestaan; God heeft zijn volk bezocht”

(Groot nieuws bijbel)

Zijn volk bezocht

Opvallend dat de mensen niet zeiden: Een dode is weer opgestaan, maar: God heeft zijn volk bezocht. En terecht, want dat Jezus doden levend maakt is een *wonder*, maar dat in Jezus God de wereld opzoekt is het *heil*. Stel dat het de medische wetenschap lukken zou overledenen terug te halen het leven in, zou dat het heil voor onze wereld zijn of juist de catastrofe? Twee keer lijden, twee keer sterven, wie wil dat?

Het belastende van het sterven is niet alleen dat je mensen en dingen die je dierbaar zijn los moet laten, dat het leven doorgaat zonder jou. Wat hem zo pijnlijk maakt, zijn prikkel, is de zonde, dat die dood ons zo sterk bepaalt bij de barst in onze wereld. De dood, dat is het symbool van de breuk met God, de godverlatenheid, het verderf.

Toen Jezus het verdriet van de weduwe zag, ging Hij *die* dood te lijf, verklaarde Hij de dood-als-symbool-van-de-godverlatenheid voor dood en overbrugde Hij de kloof tussen God en mensen.

Met mensen bewogen

Want dat is het wonder, niet dat God doden opwekken *kan*, maar dat Hij het *wil*, dat Hij in Jezus omziet naar

een wereld die niet naar Hem omziet. God is met mensen bewogen!

Lucas vertelt: toen Jezus die moeder zag (een weduwe, dus al voor de tweede keer op weg naar het kerkhof, met haar enige zoon begruof ze haar toekomst, haar brood, haar hoop, haar leven) krompen zijn ingewanden samen van medelijden.

Toen Jezus haar zag, sloot Hij zich niet bij de rouwstoet aan. Dat was het hoogste blijk van meeleven dat men geven kon, daarvoor moesten de rabbijnen zelfs hun wetsstudie onderbreken...

Zijn liefde was zo groot dat Hij die stoet tegenhield, door even de baar aan te raken, zo groot dat Hij de verontreiniging door het aanraken van de dodenbaar voor lief nam. Zo groot dat Hij niet die vrouw naar haar geloof vroeg: „Wilt u dat Ik... Geloof u dat Ik... dan geschiedde u naar uw geloof” – God vraagt niet altijd naar geloof. Toen was niet haar geloof maar zijn liefde zo groot dat Hij vast vooruitgrijpend op Golgotha die grens van onze onmacht overschreed en de machten van het dodenrijk bedwong. Toen was zijn liefde zo groot dat Hij niet zei: Jongen sta op en volg Mij, maar Hij gaf hem aan zijn moeder terug.

Zo groot is Jezus' liefde dat Hij zijn macht stelt in dienst van zijn ontfer-

Inhoud

- 289 Drs W. Janse,
De weduwe van Naïn
(Luc. 7 : 11-17)
- 290 Drs H. Algra,
Kind en geloof
1. Ontwikkelingsfase en geloof
- 291 Ds G. van den Brink,
Pastorale Notities
- 291 Ingezonden
- 292 Dr L. van Klinken,
Een pleidooi voor de rechts-
staat (3)
- 293 M. de Jonge,
Boekbespreking
- 294 M. de Jonge,
Commissie Interkerkelijk
Contact Overheidszaken (3)

ming, zijn wil om gescheiden geliefden te herenigen.

Zoals Hij dat eens zal doen, volmaakt en definitief: bij ons komen, ons aanraken, zeggen alsof we sliepen: Ik zeg je, sta op, en ons herenigen met wie ons liefzijn. Niet terug dit oude leven in maar vooruit het nieuwe leven in.

Daarvan is deze geschiedenis een teken. In het schaakspel van het leven is aan de dood schaak gegeven. Nog niet schaakmat. Maar dat wat ziekte en dood werkelijk hopeloos maakt, namelijk dat God daar met een afgewend gezicht bij staat, is uit de weg geruimd. De koningsfiguur van de dood staat nog op het speelbord van ons leven. Maar Jezus' liefde is sterker dan de dood. De afloop staat vast. Wij kunnen rustig slapen gaan. Jezus zal ons aanraken.

Kind en geloof

1. Ontwikkelingsfase en geloof

In deze serie komen achtereenvolgens aan de orde:

1. Ontwikkelingsfase en geloof
2. Kinderangst en geloof
3. Magische wereld en realiteit
4. Kinderbijbels
5. Kind en kerkdienst

In de maand oktober wordt op de tweede bladzijde van 'Opbouw' aandacht besteed aan de geloofsontwikkeling bij kinderen. Het aksent ligt in deze serie niet op konkrete (didaktische) aanwijzingen, maar er worden enkele onderwerpen besproken die een rol spelen bij de overdracht van het geloof. In alle 5 afleveringen wordt vooral over jonge kinderen geschreven.

Deze eerste aflevering is het meest theoretisch van karakter: er wordt aandacht besteed aan het verband dat bestaat tussen (psychologische) ontwikkelingsfasen bij kinderen en de wijze waarop het kinderlijk geloof in de loop der jaren verandert.

Ontwikkelingspsychologisch onderzoek

Verscheidene auteurs hebben geprobeerd de ontwikkeling van de wijze waarop kinderen het geloof 'belevén' te vertalen in wetenschappelijke (aantoonbare, vergelijkbare) ontwikkelingsfasen. Men baseerde zich doorgaans op de ontwikkelingspsychologie.

De ontwikkelingspsychologie bestudeert de wijze waarop kinderen zich in de loop der jaren ontwikkelen. Men maakt daarbij onderscheid tussen verschillende ontwikkelingsfasen (denk b.v. aan de baby-, peuter- en kleuterleeftijd). Een vraag die in deze aflevering aan de orde wordt gesteld is of er een verband bestaat tussen de ontwikkeling van het kind op (b.v.) verstandelijk en emotioneel gebied en de wijze waarop het het geloof beleeft.

Veel auteurs zijn van mening dat dat verband inderdaad aanwezig is. In dit artikel worden twee auteurs geciteerd die de geloofsontwikkeling in fasen hebben beschreven.

Beperkingen

Of het 'verantwoord' is om de geloofsontwikkeling te 'ontleden' aan de hand van een aantal ontwikkelingsfasen hangt af van de wijze waarop onderzoekers zelf met geloofsvragen omgaan.

Sommige auteurs hebben het geloof gereduceerd tot 'kennis': hoe meer kennis, hoe hoger de geloofsontwikkeling. Anderen dachten dat God

'psychologisch herleidbaar' was: een gevolg van de behoefte, een gevolg van de angst voor vrijheid.

Naar mijn mening is verantwoord onderzoek gebonden aan minsten twee voorwaarden: eerbied voor de inhoud van de bijbelse boodschap en het besef dat het geloof nooit volledig in meetbare, objektieve criteria kan worden vastgelegd en verklaard. Wie als onderzoeker met die voorwaarden rekening houdt kan een zinvolle bijdrage leveren bij het zoeken naar vormen waarop het geloof aan anderen kan worden overgebracht.

Rümke

Prof. Dr. H. C. Rümke (die gedurende een lange reeks van jaren hooglebaar psychiatrie was aan de Universiteit van Utrecht) heeft een (vele malen herdrukt) boekje geschreven, waarin hij zich verzet tegen de (op Freud's theorie gebaseerde) stelling dat het geloof een ontwikkelingsstoornis zou zijn (1). „De gedachte dat God de projektie van het verlangen naar geborgenheid is, is een zeer belangrijke intellektuele rem tegen het geloof in God”. Rümke gaat zelfs zo ver dat hij de hypothese poneert dat *óngeloof een ontwikkelingsstoornis* is. Anderzijds erkent hij wel de oorzaak van het denken van Freud: volwassenen kunnen in een niet bij hen passend kinderlijk geloof (in de negatieve betekenis) 'blijven steken'. Daarna gaat Rümke in op de ontwikkeling van het geloofsleven bij kinderen. In het kader van deze serie zijn

vooral de 3e fase (van 3 tot 7 jaar) en de 4e fase (van 7 tot 12 jaar) van belang. Daarnaast kan de puberteit als 5e fase worden genoemd.

In de fase die loopt van 3 tot 7 jaar (de namen van de fasen laten we achterwege) zijn veel dingen met macht beladen, alles kan, maar dit kan ook veel angst oproepen. Het wonder is vanzelfsprekend, het sprookje bestaat echt. In de vierde fase gaat het kind alles proberen te verklaren, uit te leggen. Sinterklaas en sprookjes kunnen dan als bedrog worden opgevat. Tijdens de puberteit ontstaat – net als bij jonge kinderen – weer behoefte aan niet-wetenschappelijke verklaringen. Volgens Rümke ontstaan dan de eerste persoonlijke religieuze ervaringen.

Vervolgens noemt de auteur 7 'treden van religieus beleven' die de ontwikkeling van het geloofsleven schetsen. Op de hoogste trede wordt een houding van overgave aan God bereikt, waarbij Gods geboden richting geven aan het leven. In hoeverre de mens in staat is om te komen tot een volledige overgave hangt van allerlei factoren af, die Rümke – vanuit zijn eigen vakgebied – probeert te analyseren. We laten deze factoren hier echter rusten.

Fowler

James W. Fowler zette in de jaren zeventig een groot onderzoek op naar de geloofsbeleving. Hij ondervroeg kleuters en bejaarden en alle leeftijdsgroepen daartussen (2). Evenals Rümke ontdekte ook Fowler dat er gesproken kan worden van een aantal fasen in de geloofsontwikkeling (uiteraard gaat het – hoewel wel leeftijden genoemd worden – niet om strakke leeftijdsgrenzen). Daarbij noemt hij vooral 'de plaats van het gezag': op wiens gezag wordt een bepaald standpunt ingenomen? De plaats van het gezag verandert van buiten zichzelf naar in zichzelf. „Wil een geloof dat onder druk komt te staan stand kunnen houden, dan zal het een overtuiging moeten zijn, die door het eigen omgaan met de waarheid van de Here God, de bijbel en de kerk tot stand is gekomen”.

In de baby-fase leert het kind vertrouwen op te bouwen in zijn omgeving; dan krijgt het kind zijn eerste 'voorbeelden', van God. Daarna een fase waarin het kind de betekenis van de taal leert te ervaren. Ook speelt de fantasie dan een grote rol, maar daarmee worden ook grote angsten opgeroepen. God is 'als lucht en overal'. Fowler waarschuwt dan ook tegen

het te fantasierijk vertellen van bijbel-verhalen.

In de volgende fase (van 7 tot 12 jaar) zijn kinderen dol op verhalen, die ze graag letterlijk opvatten. Als het niet echt is gebeurd, is het eigenlijk ook niet interessant. Dankzij het zich ontwikkelende logisch denken worden oorzaak en gevolg, ruimte en tijd bij de overwegingen betrokken. God is niet meer 'overal', maar God is een aanspreekbaar persoon.

Tijdens de puberteit komt er veel op jongeren af. Alles wordt intens beleefd. Vanwege de eigen onzekerheid zoekt men steun bij anderen, praat met anderen. Geloofsnormen zijn dan wel belangrijk, aldus Fowler, maar er kan niet gesproken worden van een samenhangend waardensysteem. Jongeren verlangen naar een God die weet van hun vragen en die hen aksepteert in hun diepste wezen. Opmerkelijk is dat Fowler de ontwikkelingslijn doortrekt. Hij noemt de nog 3 fasen, zoals de fase van 20 tot 40 jaar, waarin men tot een eigen keuze moet komen, los van de druk van anderen zoals leeftijdsgenoten, dorp of ouders (b.v.: is het waar omdat de dominee het zegt, ouders het zeggen, het altijd 'zo' gezegd is, of staat iemand voor zijn eigen keus?). Hij merkt op dat veel mensen deze laatste fasen – wat hun geloofsleven betreft – niet bereiken. Maar daarmee zijn we dan al ver verwijderd van de kindereleeftijd, die in deze serie vooral aan de orde zou worden gesteld.

Konklusies

De geschetste ontwikkeling in fasen is wat 'droge' – en soms ook moeilijke – kost. De selectie van twee auteurs is bovendien beperkt. Toch is het mogelijk om aan de hand van deze gegevens enkele voorzichtige konklusies te trekken.

Opvallend is de identieke leeftijdsindeling bij Rümke en Fowler. Beiden noemen als leeftijdsgrenzen 3, 7 en 12 jaar. Kennelijk maakt het kind daar een grote sprong in zijn ontwikkeling. Beiden noemen ook de overgang op de leeftijd van 7 jaar van het denken in fantasie-beelden van de kleuter naar het konkrete en logische denken van het opgroeiende kind. Zowel Rümke als Fowler noemen de

kinderangsten als faktor om rekening mee te houden bij het vertellen uit de bijbel. Beide auteurs kenmerken de puberteit als een fase waarin men op zoek is naar eigen nieuwe keuzen. Ook komen Rümke en Fowler beiden – vanuit verschillende vakgebieden – tot de konklusie dat mensen in hun geloofs-ontwikkeling kunnen blijven 'steken'.

Volgende week proberen we de nu besproken theorie over de ontwikkelingsfasen iets konkreter te maken. We richten dan de aandacht vooral op peuters en kleuters.

Geciteerde literatuur

(1) Prof. Dr. H. C. Rümke: Karakter en aanleg in verband met het ongeloof (Kok, Kampen, 1986).

(2) De theorie van James W. Fowler werd ontleend aan het eerste hoofdstuk van 'Bijtijds leren geloven' door drs L. van Driel en drs I. A. Kole (Kok, Kampen, 1987). Dit boek werd besproken in 'Opbouw' van 6 mei 1988.

Ingezonden

Bijbel mee!

Toen één van onze kinderen met haar opa en oma mee mocht naar één van de grote protestantse kerken in ons dorp, verheugde ze zich erop daar haar vriendinnen uit de brugklas te zien: iets wat haar in onze eigen Nederlands Gereformeerde kerk praktisch nooit overkomt. Toen ik bij thuiskomst informeerde of ze inderdaad iemand van hen gezien had was haar verbijsterde reactie: „of ik ben gek, of zij, maar ik was de enige van hen die mee zong.”

Gelukkig konden we haar meedelen dat meezingen nog zo gek niet is, en dat de Here dat toch vast wel met plezier gadeslagen had.

Wat haar blijkbaar niet opgevallen was, maar wat wij inmiddels wel weten, is dat het er aldaar met het bijbelgebruik

G. van den Brink, Veenendaal

Pastorale Notities

Weinig woorden

De Here Christus is soms een Man-van-Weinig-woorden. Als Hij zijn discipelen roept, zegt Hij: Volg Mij!

En dat is het dan!

Tot de bloedvloeiende vrouw zegt Hij: Wees genezen van uw kwaal!

En tot het dode dochttertje van Jairus: Thalita koem!

En daar kan ze het mee doen!

Het kortste en meest indrukwekkende ziekenbezoek dat ik meemaakte werd gebracht aan het sterfbed van mijn vader, die buiten kennis was.

Plotseling rees er een dominee op aan zijn zijde, die hem riep met een luide stem: „Meneer Van den Brink!” Ineens opende Vader zijn ogen en de dominee riep: „Gods beloften zijn zeker!” Met heldere stem antwoordde vader: „En vast!”

Ogenblikkelijk zakte hij weer weg en in een minuut was ook de dominee weer verdwenen.

De Here heeft soms maar weinig woorden nodig.

Een enkele maal heb ik een zondaar bezocht, zonder stoel en koffie te accepteren. Ik bleef in de kamer staan en zei alleen maar: „Ik mag u aanstaande zondag des Heren avondmaal niet uitreiken. En U weet waarom”. Daarop keerde ik me om en verdween.

Zo'n bezoek maakte meer indruk dan vele lange gesprekken. Maar het mooiste verhaal van een kort woord heb ik overgehouden uit Friesland. Daar was een fijne verhouding ontstaan tussen een oude boer en de jonge pastor. Ik vond het heerlijk om lange gesprekken met hem te voeren. Hij was een wijs en teer gelovig man die me veel leerde over Gods rijke natuur en over bloemen en planten. Hij was nooit gedoopt, want toen zijn ouders klaar stonden om met hun pasgeboren zoon naar de kerk te rijden om de doop te ontvangen, was er een noodweer

losgebroken, dat elke kerkgang (met paard en wagen) onmogelijk maakte. Daarna was er een „profeet” verschenen die had gezegd: „dat is Gods oordeel over de waterdoop. Wacht op de doop met de Geest!” Zo was het gekomen.

Onze gesprekken over de vastheid van Gods beloften en de rijkdom van doop en avondmaal liepen merkwaardigerwijs altijd vast op de diepe ernst, de stille aanvaarding, de godvruchtige beaming van alles wat werd gezegd. Maar de oude deed niets.

Toen ben ik een keer in zijn tuin verschenen, bij de koude bak, waarin hij worteltjes teelde en ik zei alleen maar, heel ernstig: „Broeder de Here verwacht u vanavond om acht uur op de kerkeraad”. Toen keerde ik me om en verdween. En hij was er, die avond. En nooit vergeet ik meer de hemelse glans en blijheid in die oude ogen toen hij werd gedoopt en voor de eerste (en bijna laatste) keer aanzat aan de maaltijd des Heren. Zouden wij soms niet veel te veel woorden gebruiken?

**De administratie
is wegens vakantie
van**

**11 september t/m 10 oktober
gesloten!**

niet veel beter voorstaat. En dan bedoel ik niet wat de dominee op de preekstoel met de bijbel doet, maar dat bijna niemand een bijbeltje bij zich heeft of gebruikt! En dat is gelukkig bij ons (nog) anders.

Ik denk hieraan nu ik aan een kleine ergernis lucht wil geven die mij iedere vakantie-periode weer overkomt bij het horen van sommige andere predikanten. Sommigen van hen hebben nl. de gewoonte onmiddellijk na het noemen van het te lezen schriftgedeelte met het voorlezen ervan te beginnen: alom wordt nog geritsel van dundrukblaadjes gehoord, maar dominee leest!

De gelukkigen die het na enige tijd gevonden hebben, moeten de regels langsnellen om aansluiting bij de voorganger te krijgen en kunnen nog net de laatste verzen meelesen. Om over de kan-

sen van onze kinderen in dit opzicht maar te zwijgen.

We hebben ze een Bijbel gegeven, proberen ze te bewegen die in de Eredienst te gebruiken, (en dat valt niet altijd mee) opdat ze de weg leren vinden in dat Boek, waarvan we hopen dat ze er in thuis raken.

Beste predikanten die dit aangaat: ontmoedig de gemeente niet, en in het bijzonder de kinderen niet, hun Bijbel te gebruiken. Schaam u er desnoods niet voor ze een beetje te helpen bij het zoeken naar de moeilijke schriftplaatsen; daar hebben vaak de ouderen zelfs nog moeite mee.

Het zal toch zeker nooit aan een „Die-naar des Woords” mogen liggen dat ze tenslotte hun Bijbel maar thuis laten.

D. P. v. Voornveld, Zwanenburg

L. v. Klinken, Haarlem

Een pleidooi voor de rechtsstaat (3)

Naar aanleiding van dr. W. Aalders, „Luther en de angst van het Westen”.

Luther's opvatting leidt tot aanvaarding van elke Overheid, zelfs de meest misdadige. Calvin onderscheidt zich van Luther onder meer hierin, dat hij het zogenaamde recht van opstand erkende in tegenstelling tot laatstgenoemde. Volgens Calvin is een vorst, die de rechten van zijn onderdanen schendt, die zich systematisch niet meer aan zijn eigen wetten houdt, afzetbaar. Calvin verbond aan dit recht een aantal voorwaarden, onder andere dat het volk alleen tegen de vorst mocht opstaan, indien de adel met de opstand meedeed. Er moet een behoorlijke kans van slagen van de opstand volgens Calvin zijn, *anders is het middel (de opstand) erger dan de kwaal (een onrechtvaardige, afzetwaardige Overheid)*.

Groen van Prinsterer had principiële bezwaren tegen de geest (van ongelooft) van de Franse Revolutie, maar hij vond de Revolutie op zich geheel begrijpelijk en zelfs noodzakelijk, omdat deze vele mistoestanden destijds in Frankrijk opruimde.

Luther is na 1525 (de Boerenopstand in Duitsland) positiever, geestelijker en vromer over de staat gaan denken. Alleen in de rechtsorde van de staat is het volgens hem mogelijk, dat de burgers de naaste lief hebben. De staat is volgens hem een afschaduw van de scheppingsorde; in het bestaan van de staat is

er een doorbraak van het rijk boven de zon in de donkere regionen onder de zon. Luther prijst daarom de menselijke gemeenschap en samenleving.

„Wie in de duisternis wandelt, weet niet waar hij heengaat” is een bijbeltekst, die hij ook toepast op een bestaan zonder staat en maatschappij (zonder een goede rechtsorde). Luther is om deze benadrukking van staat en samenleving in zijn dagen (en ook nu nog wel) verweten een vorstenknecht te zijn en de onderdanigheid van het volk tegenover haar machthebbers in de hand te hebben gewerkt. In de jaren 1939-1945 heeft Karl Barth zich meermalen kritisch over Luther's visie op staat en samenleving uitgelaten. Hij meent, dat er een samenhang bestaat tussen Luther's politieke denkbeelden en de verlichte despotie van Frederik de Grote, het staatsopportunisme van Bismarck en de nihilistische dictatuur van Hitler. Volgens Aalders verschaft Luther's uitleg van het boek Prediker echter geen bewijsmateriaal voor Barth's beschuldiging. Luther ziet na de Boerenopstand de overheid niet meer als een wereldse noodzakelijkheid om de bozen in toom te houden, maar als een goddelijke roeping, *die haar vulling ontvangt in de wet Gods*. De kerk heeft volgens Luther haar roeping in het eerste en grote gebod. De staat en de overheid hebben hun roeping in het tweede en uit het eer-

ste afgeleide gebod. Het is ongeoorloofd en onmogelijk het eerste en tweede gebod van elkaar te scheiden; zo is het volgens Luther ook ongeoorloofd en onmogelijk kerk en staat van elkaar te scheiden. De staat veronderstelt volgens hem de kerk en ligt in haar verlengde. De macht van de staat is er volgens hem op gericht om de rechtsorde af te bakenen, waarbinnen de tweede tafel van de wet zich verwerkelijken kan.

Van een roeping van de kerk zich over politieke vragen en kwesties uit te spreken is bij Luther geen sprake. Luther is wel van mening, dat het Evangelie politieke en maatschappelijke consequenties heeft, maar dan in het kader van de taak en verantwoordelijkheid van staat en overheid om ruimte te scheppen in het openbare leven voor de tweede tafel van de wet (der tien geboden).

Hier ligt een duidelijk verschil tussen de visie van Luther en de theocratische visie binnen het Calvinisme, zoals die zich met name in Nederland heeft ontwikkeld. In de 16e en 17e eeuw hebben predikanten van deze richting in ons land aan de goede verstandhouding schade berokkend door van de overheid te eisen, dat Clavin's levensstijl iedereen moest worden opgelegd, door staten, regenten en burgemeesters vanaf de kansel de les te lezen, etc. De naam van de Mozes- en Aäronstraat in Amsterdam herinnert nog aan deze strijd in de 16e en 17e eeuw tussen kerk en staat. De burgemeesters van Amsterdam verdedigden zich destijds tegen de inmenging van bedoelde predikanten in staatszaken met erop te wijzen, dat bij het volk Israël de leiding berustte bij Mozes (en niet bij Aäron). Toen de geestelijkheid (Aäron) echter het voor het zeggen had gebeurde in Israël wat op het reliëf te zien is in de schepenzaal van het paleis op de Dam: Aäron had de leiding genomen en het was onder diens leiding, dat het gouden kalf werd aanbeden door het volk Israël, hetgeen uitliep op plundering en doodslag. Met dat reliëf hebben de burgemeesters van Amsterdam treffend aangegeven hoe de verhouding tussen kerk en staat dient te zijn: het stadsbestuur hield de twee rijken (kerk en staat) uit elkaar. In wezen is daarmee veel gezegd over de verhouding kerk en staat, over de verhouding van de twee rijken van Luther, maar nog niet alles. Het zou voor de bevrijdingstheologen van vandaag erg leerzaam zijn genoemd reliëf in het stadhuis van Amsterdam eens aandachtig te bekijken; ze kunnen er volgens mij veel uit leren, onder andere dit, dat schoenmakers bij de leest en theologen bij de kerk moeten blijven, zich moeten bepalen. De Mozes- en Aäronstraat scheidt het vroegere Amsterdamse stadhuis (thans het paleis op de Dam) van de Nieuwe Kerk.

Nogmaals: bovenstaande betekent niet, dat het Evangelie (bij Luther) geen politieke en maatschappelijke consequen-

ties zou hebben; dat heeft het namelijk (in zijn opvatting) wel.

Het is natuurlijk best mogelijk, dat Luther's opvatting over de staat en de samenleving de onderdanigheid van het Duitse volk tegenover machthebbers wel heeft bevorderd, waardoor een dictatuur als dat van Hitler in Duitsland kansen heeft gekregen. Luther had echter zo goed als geen goed woord over voor de daden van de vorsten in zijn tijd (deze onderdrukten de boeren en buit-ten ze verschrikkelijk uit); hij zou dat (uiteraard) ook niet gehad hebben voor die van Hitler. Hij veroordeelde de boerenopstand die met religieuze argumen-ten door Müntzer en Karlstadt werd verdedigd en aangemoedigd, omdat hij in een dergelijke opstand een vermen-ging van de twee rijken zag; hij zag daar-in ook de (geestelijke en maatschap-pelijke) tirannie opkomen van de zo-genaamd radicale christenen.

Naar mijn mening heeft Luther dit juist gezien. De kern van mijn bezwaren te-gen aanhangers van linkse opvattingen, tegen (de opvattingen van) de bevrij-dingstheologen is, dat ze geen maat we-ten te houden, dat ze geen oog hebben voor wat ik, in navolging van anderen de „normatieve structuur der feiten” pleeg te noemen.

Eenvoudiger gezegd: we leven in een boze wereld, die vol is van ongerechtig-heid en die daar ook altijd vol van zal blijven. Volgens Luther betekent dit dat de staat de middenweg dient te bewan-

delen en nimmer in uitersten mag vervallen.

Men kan, naar mijn mening, de normen, die in de kerk gelden of die het meest ge-wenst zijn niet zo maar toepassen in de staat, omdat we daar met (voor een klein deel dezelfde) mensen te maken hebben die op dat terrein onrechtvaar-dig, zelfzuchtig en egoïstisch handelen. Die niet bereid zijn werkelijk naar God's wil te handelen, ook al beweren ze van wel en doen ze pogingen in die richting. Zelfs in de kerk handelen de mensen onrechtvaardig, zelfzuchtig en egoïstisch, maar in het maatschappelij-ke en politieke leven is dat nog veel meer het geval, ook daarom, omdat we daar met grote aantallen ongelovigen te maken hebben. De harde werkelijkheid is nu eenmaal zo (al betreuren we die nog zo erg) en daarom dient de overheid volgens Luther het gulden midden te houden. Volgens hem is dat ook de be-tekenis van de tekst Prediker 7: 16 en 17: „Wees niet al te rechtvaardig... en wees niet al te goddeloos”.

Omdat de harde werkelijkheid is zoals die nu eenmaal is zullen we in het open-bare leven moeten oppassen om de si-tuatie te idealiseren of om allerlei zo-genaamde bijbelse oplossingen te force-ren. Daarvoor moeten we natuurlijk ook in de kerk oppassen, maar om de genoemde redenen meer nog in het maatschappelijke en politieke leven. Om deze reden ben ik onder meer voor-stander van de markteconomie, om

dat, uitgaande van hetgeen van mensen op grond van de „normatieve structuur der feiten” (in casu onder meer het na-streven van de eigen belangen) ver-wacht kan worden, een dergelijke eco-nomie de optimale situatie veroorzaakt (wel niet de ideale).

Boekbespreking

Dr. Caroline Collier – The 20-th cen-tury plague – Lion Publishing Fal-mouth – England – 93 pag. paperback – £1.95

„Bij een bezoek van koningin Eli-sabeth II in Amsterdam eerder dit jaar protesteerde een groep demonstranten tegen artikel 28 van de Britse Gemeen-tewet, die lokale overheden verbiedt om homosexualiteit op scholen als een nor-male relatievorm voor te stellen”, aldus het verslag in een NRC weekeditie in juli 1988.

De vereniging voor pedofielen bereikte ook de voorpagina van de NRC week-editie, eerder dit jaar.

Het lijkt of zo'n vereniging volkomen geaccepteerd wordt in Nederland.

In een recent boek voor verpleegkundi-gen (Aids, thuis in zorg, 1988, De Tijd-stroom), wordt seksuele gemeenschap met een condoom als volkomen veilig aangemerkt en aanbevolen.

Hoe reageren wij op deze ontwikkeling? Steken we een waarschuwend wijsvin-ger op en zeggen we: „Aids is Gods oor-deel op deze uitwassen?”

In opdracht van het „Christian Medical Fellowship”, schreef dr Collier het boekje „The 20-th century plague”.

Dit uitstekende en gemakkelijk te lezen boekje handelt over Aids. Het geeft dui-delijke antwoorden op bovenstaande vraag en de vele andere vragen die er ongetwijfeld bij u leven.

Vanuit Zuidelijk Afrika is het moeilijk te beoordelen of „Aids” genoeg aan-dacht krijgt in onze kerkelijke krin-gen.

Het lijkt me echter niet, aangezien noch Opbouw noch één van de andere kerk-bladen die ik regelmatig ontvang, er enige aandacht aan besteed.

In deze boekbespreking laat ik voor-namelijk dr Collier zelf aan het woord. Ik hoop dat u het boekje koopt en leest en er een discussie op gang gebracht wordt in onze kringen met verstreken-de, praktische gevolgen.

Dr Collier wijst ons op de taak van de mensen in het algemeen, de taak van overheden en de taak van de kerken met betrekking tot Aids.

Daarvoor geeft ze eerst een algemeen beeld van de ziekte en z'n geschiedenis en de eerste reactie van overheden erop, n.l. de ontkenning van de ernst ervan!

Over 'spiritualiteit'

In juni van dit jaar schreef ik twee artikelen onder de titel 'Spiritualiteit'. Ik signaleerde daarin, dat er in onze tijd veel vraag is naar spiritualiteit, en vooral in de vorm van technieken van meditatie etc., die los van de geestelijke achtergrond ge-bruikt kunnen worden. In dat verband vond ik, dat ds F. H. Veenhuizen te gemak-kelijk sprak over de „technieken van meditatie, contemplatie en stille tijd die de E.A. in huis heeft” als antwoord op de toenemende behoefte aan spiritualiteit. Ik pleitte ervoor om de *inhoud* van Gods Woord door te geven in plaats van de *technieken*.

Spoedig na deze artikelen ontving de redactie een brief van drs A. J. van Heusden, directeur van de Evangelische Alliantie, waarin hij stelde dat ds Veenhuizen (die toen buitenslands was) op een minder gelukkige wijze was geciteerd, buiten het ver-band en zonder nadere verheldering. Hij drong aan op zo'n verheldering omdat ds Veenhuizen „in de kontekst van hetgeen hij zei niet anders bedoeld heeft dan dat orthodoxe christenen in hun omgang met de Schrift een antwoord bezitten op vra-gen, die nu gesteld worden door allerlei mensen die op zoek zijn naar moderne spiritualiteiten”.

Bij dezen geef ik deze correctie in elk geval door als een nadere toelichting op ds Veenhuizen's bedoeling. Hem verkeerd weer te geven is wel het laatste wat ik zou willen.

Wat het onderwerp zelf betreft (de kijk van evangelischen op geloofservaring) kan ik hierbij verwijzen naar de themadag „Beloofd is beloofd”, die het NGJ op 19 novem-ber a.s. belegt. Het zal daar gaan over „de ervaring van het geloof” en hoe we daar vanuit evangelische en reformatorische hoek tegenaan kijken. Sprekers zijn daar de heer Van Heusden en ikzelf, terwijl 's middags ook broeder C. Huizinga een bijdrage hoopt te geven. We hopen daar tot een werkelijk gesprek te komen en nodigen u daarvoor van harte uit. Opgave is noodzakelijk en tot 1 november mogelijk bij drs D. van der Molen, tel. 055-664609.

Daarna laat ze zien wat de rol van de christenen is in de Aids-epidemie, nu en in de toekomst. Gebed voor de wereld, voorlichting op verenigingen en scholen, publiceren van voorlichtingsmateriaal en het dienen in de zorg voor patiënten en hun familieleden zijn prioriteiten waar we nu mee moeten beginnen.

Ze laat zien hoeveel levens Aids al heeft opgeëist in plaatsen als San Francisco en Kampala. Naar alle waarschijnlijkheid zal in vele plaatsen in de wereld tot 50% van de economisch actieve bevolking overlijden aan Aids in de komende jaren.

Beseffen we dit?

Hoe kan de ziekte gestopt worden?

Is gemeenschap met een condoom „veilig“, zoals overal in de wereld wordt gepropageerd, is dat het antwoord op de catastrofe? In het hoofdstuk „The one sure defence“ geeft de schrijfster duidelijk aan dat het enige antwoord kan zijn: „One partner for life“.

Ze baseert dit direkt op de bijbel als ze o.a. zegt:

„Warning signals of Aids have been there for centuries“.

In het hoofdstuk „The God dimension“, schrijft ze: „The Aids epidemic is God's judgement on a corrupt society, not on individuals“. Met deze stellingname geeft ze ook aan hoe onze stellingname moet zijn, aan de ene kant moeten we alle mogelijke hulp aan slachtoffers geven, aan de andere kant moeten we ook waarschuwen, maar dan wel op de juiste manier. Er staat veel meer in dit boekje om over na te denken en wat hier niet aan de orde gekomen is.

Deze bespreking eindig ik graag met het aanhalen van enkele kritische opmerkingen van dr Collier.

„The public education campaign concerning Aids so far has neglected the unique features and qualitative distinction of monogamous marriage“.

„The complete absence of any mention of marriage in literature produced by a statutory body must mean hostility, ignorance or political fear. The natural implication is that as far as the 'British (MdJ) government is concerned marriage is a more dangerous subject than Aids!“

„When the New Testament declares that all extra - material intercourse leads to human disaster, the Christian takes the forecast seriously even when the exact scope of the consequences is lost in the mists of the future“.

Dit boekje beveel ik van harte aan. Door z'n eenvoud is het voor een ieder begrijpelijk. Het is lezenswaardig voor jong en oud, die de engelse taal beheerst!

Maarten de Jonge,
Bophuthatswana

M. de Jonge, Voorburg

Commissie Interkerkelijk Contact Overheidszaken (3)

We begonnen deze serie met een brief, die „de besturen van kerkgenootschappen“ ontvingen van het moderamen-CIO. In die brief kwam het rapport van de commissie-Hirsch Ballin ter sprake. We sluiten nu deze zaak af door iets over en uit dit rapport aan te stippen.

Genoemde commissie is in februari 1986 ingesteld door de Minister-President, minister van algemene zaken en de minister van Binnenlandse zaken. Haar taak was advies uit te brengen „over de criteria voor verlening van overheidssteun en -faciliteiten aan kerkgenootschappen en andere genootschappen op geestelijke grondslag, in het bijzonder met betrekking tot de categoriale geestelijke verzorging en het onderhoud van gebouwen die deze genootschappen ten dienste staan“.

Het rapport dat in maart van dit jaar verscheen, telt 258 bladzijden. Dat wijst op een brede aanpak.

De commissie heeft zich eerst verdiept in de historie van de relaties tussen de staat en de (kerk)genootschappen. Vervolgens stelt zij dat de vraag of de overheid tot het verlenen van faciliteiten of tot steunverlening moet overgaan geplaatst dient te worden in het kader van haar taak tot behartiging van het algemeen belang en meer in het bijzonder de algemene doelstellingen van het regeringsbeleid.

Zij verworpt een algemene subsidie voor (kerk)genootschappen, doch stelt dat bijzondere omstandigheden reden kunnen geven voor vormen van steunverlening, bijv. voor geestelijke verzorging in de krijgsmacht, penitentiare inrichtingen en instellingen van maatschappelijke zorg; de instandhouding van monumentale kerkgebouwen, de gebouwen van genootschappen uit de kring van minderheden en de beveiliging van gebouwen van (met name joodse) genootschappen.

In dit verband komt ook ter sprake wat de overheid zou moeten (kunnen) doen voor groepen van minderheden (moslims, hindoes). De commissie constateerde dat de behoefte aan religieuze voorzieningen bij een aantal genootschappen uit die kring groot is, terwijl de financiële middelen om in deze behoefte te voorzien ontoereikend zijn te noemen. Zij beveelt een subsidieregeling aan.

Afzonderlijk ontvangen de reeds genoemde activiteiten van geestelijke verzorging aandacht. Op welke wijze zou de overheid deze financieel dienen te steunen (aantallen predikanten en aalmoezeniers in militaire dienst, bij ge-

vangenissen, ziekenhuizen, bejaarden-oorden, e.d.).

Gegeven de omvang van de besproken zaken, het belang ervan, zeker in de komende jaren, is het nodig dat ook in onze kring aandacht aan dit rapport besteed wordt, zodat onze vertegenwoordiger in CIO, resp. de CHO principiële en praktische aanwijzingen ontvangen voor hun bijdrage in het komende overleg.

Het rapport is in de boekhandel verkrijgbaar (uitgegeven door de Staatsdrukkerij en uitgeverij, kosten f25,50.

Kerknieuws

Ned. Geref. Kerk van Aalten/Winterswijk en Neede

De kerkeraden hebben een beroep uitgebracht op kandidaat J. Winter van Rijswijk, welk beroep door hem werd aanvaard.

Ned. Geref. Kerk van Eindhoven

Predikant: drs A. van der Dussen, Neumannlaan 3, 5624 KL Eindhoven, tel. 040-433466.

Scriba: B. R. Schat, Gerretsonlaan 10, 5624 JR Eindhoven, tel. 040-434751.

Ned. Geref. Kerk van Nijmegen

1. Vanaf 1 september 1988 verricht ds J. A. de Vries te Culemborg hulpdiensten in het pastoraat in deze gemeente.

2. Met het begin van het nieuwe semester hebben een voor onze gemeente relatief groot aantal studenten zich in Nijmegen gevestigd en bij onze gemeente aangesloten.

3. Wij hebben een gegrond vermoeden dat meerdere Ned. Geref. jongeren in Nijmegen wonen, daar studeren of werken, maar 's zondags in het ouderlijk huis verblijven, en voor ons onbekend zijn.

Wij vragen dringend aan deze leden zelf, hun ouders en hun kerkeraden ons de betreffende namen en adressen op te geven, zodat wij gedurende de week hen

kunnen benaderen en wij wederzijds elkaar tot steun kunnen zijn.

Nederlands Gereformeerd Seminarie

Opening van het dertiende studiejaar
„Op de schutbladen van onze oude Statenbijbels stond zo treffend: „Bijbel, dat is de ganse Heilige Schrift, bevattende al de canonieke boeken des Ouden en Nieuwen Testaments. Testament betekent hier gewoon verbond. Daarmee verschaft dat schutblad meteen al het juiste zicht op de Bijbel. De Heilige Schrift is het Boek van Gods Verbond met Zijn volk. Dat is de grote hoofdzaak. Wat God in Zijn verbond aan Zijn volk *belooft*, wat Hij het daarin *beveelt* en waarmee Hij het daarin *bedreigt*.

Met deze woorden begon ds F. van Deursen van Wezep zijn rede over *Gods Verbond, zijn heerlijkheid en zijn miskennen*.

Het werd een voordracht vol hoogtepunten inzake Gods trouw, Zijn rijke beloften en de vastheid van Zijn Verbond. Wie dat gaat verstaan zal niet meer doen alsof wij voor de Heer moeten kiezen, waar God allang voor ons gekozen heeft. Het werd een krachtige waarschuwing tegen allerlei *belevingsgodsdienstigheid*, die men dan zoekt in evangelische kringen of Pinkstergemeenten. Ook Israël had vaak niet genoeg aan de duidelijke en nuchtere verzekering van Gods trouw en vluchtte in allerlei godsdienstige beleving. En dan verviel het tot dienst aan Baäl of Moloch, waarbij zelfs kinderen geofferd werden.

Ds Van Deursen besloot met een paar gouden woorden uit het Klassieke avondmaalsformulier: *Om ons nu vast te doen geloven dat wij bij dit genadeverbond horen*, nam de Here Jezus bij Zijn laatste paasmaal een brood, sprak de dankzegging uit, brak het, gaf het Zijn discipelen en zei: „*Neemt, dit is Mijn lichaam...*” Evenzo nam Hij ook de beker, het Nieuwe Verbond in Zijn bloed...

Bij zijn openingswoord had de voorzitter ds L. W. G. Blokhuis van Wapenveld reeds gewezen op de hoge plaats van de Schrift, welke met Goddelijk gezag spreekt in en over alle levenssituaties. Vele malen heeft de Boze getracht het Woord van God aan banden te leggen. De kerkgeschiedenis spreekt van vervolgingen en dat gebeurde en gebeurt nog daar, waar alles in een systeem wordt geperst, dat er aanvankelijk wel betrouwbaar uitziet. Ouderen zullen zich de brochurereeks „Dreigende Deformatie” uit de dertiger jaren herinneren. Men was vuurbang voor nieuw licht uit de Schriften. Het Woord van God is méér dan onze menselijke uitlegging daarvan en daarom ook meer dan onze belijdenisgeschriften. Naspreeken van de belijdenissen zonder het Woord van God dieper te onderzoeken slaat met steriliteit. Van dit Woord zegt

Paulus in 2 Tim. 2:9 dat het niet gebonden is, al zit de knecht van God, nl. Paulus, als een misdadiger in boeien.

Dit besef gaf Paulus kracht zijn boeien te dragen en zijn lijden te verdragen. Hij was niet ontmoedigd, want het Woord van God is niet gebonden. Wij mogen staan in de vrijheid, waarmede Christus ons heeft vrijgemaakt en daarin schenkt Hij de „libertas prophetandi”, waar onze ouders vóór de Vrijmaking om gesmeekt hebben. Dit mogen wij allen bedenken als we rondom ons allerlei wind van leer bemerken, die duizenden afvoert van de gezonde leer. De bijeenkomst werd besloten door ds J. van Atten van Dalfsen. Hij moedigde aan voort te gaan met alle werk, in de gemeente, in de zending, aan het Seminarie en waar wij maar geroepen worden.

Daarna ging hij voor in gebed en deed voorbede voor allen, die bij het Seminarie betrokken zijn.

Uit breder kring

Centraal beraad van samenwerkende organisaties

tot bevordering en behoud van het christelijk karakter van het christelijk onderwijs.

Hierin werken samen:

De stichting „Bijbel en onderwijs”, een studiecentrum op Bijbelse grondslag; de „Vereniging van christelijke onderwijsgevers V.C.O.”, opgericht 1955; de „Vereniging van bij het onderwijs betrokken christen-ouders”, de V.O.C.O.; het „Verband van scholen van gereformeerde belijdenis”, het V.S.G.B.

Secretariaat van het samenwerkingsverband, tevens centraal informatie-adres: P. J. Polderman, Slangenkruidlaan 26, 2015 LL Haarlem. Tel. 023-245204.

Over de identiteit van het christelijk onderwijs is of wordt veel geschreven. Toch blijkt het met het christelijk onderwijs lang niet overal in orde te zijn. Wat kan men eraan doen om die christelijke identiteit te bewaren en te bewaken? Dat is het onderwerp van het thema-nummer van ons gezamenlijke blad „De school met de Bijbel”. Ervan uitgaande, dat veel ook afhangt van het christelijke gezin, werd de identiteit daarvan ook bij dit onderwerp betrokken.

Getracht is een zo groot mogelijke verscheidenheid van mensen aan het woord te laten, opdat het begrip identiteit ook van verschillende kanten kan worden bekeken. Zowel, *ouders, onderwijsgevers, bestuurders als studerende*, zullen er steun aan hebben en er richtinggevers in ontdekken.

Losse nummers zijn à f3,- te verkrijgen bij het secretariaat.

KOLOFON

Redactie

Drs H. Algra
T. Hoekstra
Drs H. de Jong
Drs P. J. van Kampen
Mr. dr. J. Meulink
D. W. L. Milo
Ds K. Muller
Ds E. R. Postma
M. J. F. van der Wal

Adres van de redactie:

Ds K. Muller, Oude Veenscheiding 15, 8446 LC Heerenveen. Tel. 05130-20476.

Kerknieuws/Uit breder kring:

M. J. F. van der Wal, Brugakker 60-17, 3704 RA Zeist. Tel. 03404-61525.

Abonnementen en ledenadministratie:

Postbus 84, 3956 ZS Leersum. Tel. 03434-54288. Gironummer 404945 t.n.v. Geref. Persvereniging Opbouw.

Lidmaatschap Persvereniging:

Aanmelding door overschrijving van min. f25,- contributie.

Abonnementen:

Het aanvragen of opzeggen van abonnementen uitsluitend bij de administratie. Abonnementen kunnen ieder moment ingaan, doch slechts per 31 december eindigen. Opzeggen uiterlijk tot 15 november.

Abonnementsprijs:

(bij vooruitbetaling):
f52,- per jaar of f28,- per half jaar. Voor studenten f42,- per jaar. Buitenland f74,- per jaar of f99,- per luchtpost.

Advertentieprijs:

50 ct. per mm. Advertenties inzenden tot dinsdagmorgen 10.00 uur.

Advertenties en druk:

Drukkerij „Steenbergen”, Nooitgedacht 3, 3701 AL Zeist. Tel. 03404-22452. Postbus 244, 3700 AE Zeist.

Stichting Emeritaatsvoorziening „S.E.V.”

De najaarsvergadering met de aangesloten kerken zal dit jaar worden gehouden op zaterdag 26 november in de Jeruzalemkerk te Utrecht, Troosterlaan 65. Aanvang 10.30 uur.

Ps. 105:1-10

Geboren:

ALBERT ANTHONY

Zoon van
M. A. Guravage
en
J. W. Guravage-Griffioen

20-9-1988
666 Farm Rd. 7
Marlborough MA.
U.S.A. 01752

In Jezus ontslapen onze lieve Vrouw, Moeder en Oma

RIJKJE VONK-VAN HALL

Geboren te Baarn 16-04-04

Overleden te Schiedam 27-09-88

Schiedam: C. Vonk
Vlaardingen: Diene en Albert Slot-Vonk
Dieke, Rieneke
Oegstgeest: Jan en Dinie Vonk-Klein Haneveld
Robert Jan en Margriet,
Marijke, Annemarie, Joost
Wageningen: Cock en Janny Vonk-van Baardewijk
Cock en Nienke,
Peter en Aline,
Marjan, Annelies
Vlaardingen: Margo en Paul Brehm-Vonk
Roeland en Petra,
Liesbeth
Hoogeveen: Ef en Aly Vonk-Otten
Heleen, Hans, Edwin
Apeldoorn: Nelly Vonk
Enschede: Joke en Ties Bos-Vonk
Jan, Margriet, Ties, Kees
Schiedam: Cor en Cees Mulder

Willem de Zwijgerlaan 21
3116 HV Schiedam

JEUGDREIS IN 1989 REIZEN DUTCH TRAVELLING

Ook in 1989 weer een JEUGDREIS naar INDONESIE

In februari zullen wij weer een reis van drie weken gaan verzorgen naar
INDONESIE (eventueel ook NEPAL)

Prijsindicatie: f3700,- tot f4000,-

Bij voldoende aanvraag zal op korte termijn een avond/middag
worden gehouden.

Minimum aantal deelnemers 10

Vraag vrijblijvend informatie

Gezien de langdurige afwezigheid graag schriftelijke reactie's.

DE ZONDAGSHEILIGING ZAL STRIKT IN ACHT WORDEN GENOMEN

DUTCH TRAVELLING
Obrechtstraat 341
8031 AW Zwolle
Tel. 038-538363

REIS OUD MILITAIRES INDONESIE

Ook voor oud militairen en hun Echtg. zullen er twee reizen naar Indo-
nesië zijn. Maart. Java. en November naar Sumatra.

Deze reizen zullen zeer goedkoop worden aangeboden.

Voor informatie's graag contact onderstaand adres:

Dhr. J. v. d. Mijden, tel. 03440-17104 of tel. 038-538363.

„Het recht om te wonen” in brochure-vorm verkrijgbaar

De causerie, die de heer C. Huizinga te Heerenveen op 28
maart 1987 tijdens de jaarvergadering van de persvereniging
heeft uitgesproken, is in brochure-vorm verschenen.

De brochure „Het recht om te wonen (over de identiteit en de
toekomst van onze kerken) kan worden verkregen door een
bedrag, groot f5,-, over te maken op postrekening 404945
t.n.v. de Gereformeerde Persvereniging „Opbouw” te Leer-
sum.

Voorts zijn bij de persvereniging voorradig:

„Jeremia” bijbelstudie van ds M. R. van de Berg f10,-
„Antroposofie” van drs P. J. van Kampen f3,50
De plaats van de vrouw in de gemeente van
dr D. Holwerda, ds G. Janssen, Rev. Don. A. Coding en
drs H. de Jong f4,50

Wees niet bang, want Ik ben met u.
Kijk niet angstig om u heen, want Ik ben uw God.
Ik zal u kracht geven en u helpen:
Ik zal u overeind houden met mijn heilrijke rechterhand.
Jesaja 41 : 10

Intens verdrietig, maar ook dankbaar voor al het goede dat God
ons samen gegeven heeft, geven wij te kennen dat op zondag-
morgen de Here tot Zich genomen heeft mijn zeer lieve man en
onze vader

PIETER HELLINGA

echtgenoot van

MARIANNE DAMSTRA

op de leeftijd van 60 jaar.

M. Hellinga-Damstra
Geert en Yvonne
Sipco
Martien
Margreet en Jaap

6825 ED Arnhem, 25 september 1988
Ulenpaslaan 7

Na de rouwdienst heeft de begrafenis heden, vrijdag 30 sep-
tember plaatsgehad in Arnhem.

„Want indien wij geloven dat Jezus
gestorven en opgestaan is, zal God ook
zo hen, die ontslapen zijn door Jezus
wederbrengen met Hem”.

(I Thess. 4 : 14)

Met diepe ontroering geven wij kennis van het onverwachte
overlijden op zondag 25 september 1988 van onze broeder

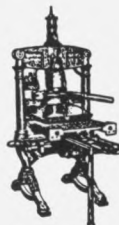
PIET HELLINGA

Met dankbaarheid gedenken wij het vele goede werk dat hij met
ijver en liefde voor de Here en Zijn gemeente heeft mogen
doen.

De Here trooste en bemoedigde zijn vrouw en kinderen, - en
ons.

Namens de Raad
van de Ned. Geref. Kerk van Arnhem,
K. B. Holwerda, preases
A. Fennema, wnd. scriba

BIJ GEBORTE- EN HUWELIJKSKAARTEN
ONTVANGT U EEN AARDIGE ATTENTIE.

drukkers sinds 1901

Drukkerij „Steenbergen”

Nooitgedacht 3 - 3701 AL Zeist - Tel. 03404-22452
Gevestigd sinds 1901

Boeken, Periodieken en
Handelsdrukwerk

U hoeft er
niet
(volledig)
achter te staan
om er (toch)
voor te zijn.

Neem zelf een abonnement

☐ kennismakingsnummers

☐ abonnement

Naam:

Adres:

Postcode en plaats:

Sturen naar: Administratie Opbouw (zonder postze-
gel) Antwoordnummer 38, 3940 ZD Leersum.

Opbouw
voor mij